

ПРОБЛЕМИ МІСТОБУДІВНОГО РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСТ (НА ПРИКЛАДІ м. ТЯЧЕВА ТА смт БУШТИНА¹ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

© Соснова Н. С., Тупісь С. П., 2015

Розглянуто проблеми містобудівного розвитку малих міст у змінних соціально-економічних умовах. Окреслено потенційні конфлікти сучасної функціонально-планувальної та просторової структури міста та вимог щодо збалансованого функціонування міста. Об'єктами аналізу є м. Тячів та смт Буштино Закарпатської області.

Ключові слова: структура міста, громадський простір, ландшафт.

Вступ

Необхідність періодичного приведення у відповідність до суспільних вимог середовища проживання зумовлює потребу в аналізі ефективності функціонально-планувальної структури поселення. Зі зміною економіки, занепадом крупного промислового виробництва, зміною у структурі діяльності у найбільшій стагнації опинилися малі міста. Основними причинами неможливості їх адаптації до змінних економічних умов стали монофункціональність та віддаленість від центрального міста і неможливість трудової маятникової міграції. Актуальність дослідження проблеми містобудівного розвитку малих міст зумовлена масштабом питання, оскільки цей тип міст із людністю менше 50 тисяч осіб є найпоширенішим і становить 79 % від загальної кількості міст.

Аналіз досліджень та публікацій

Останнім часом проблемі малого міста присвячують численні дослідження в галузі економіки та соціальної політики. У 2004 році прийнято Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст”, що регулює питання економіки та стратегії розвитку малих міст. Натомість питання реабілітації малого міста засобами містобудування піднято лише для окремих міст, які, здебільшого, є в зоні впливу великого міста. Виконання містобудівної документації для малих міст описує Ю. Білоконь. Питання реконструкції та пристосування архітектурних споруд історичних ансамблів малих міст Західної України у дисертації дослідила Н. Лещенко. Проблеми формування архітектурного образу міських громадських центрів висвітлили Б. С. Посацький., І. А. Фомін. Численні дослідження розвитку малого міста, його ролі в системі розселення та сучасної ролі малого міста, як найбільш “комфортного стереотипу урбанізованого середовища” здійснено Г. П. Петришин [3].

В останнє двадцятиріччя актуалізувалася проблема раціонального використання територій, зумовленого логікою функціонального призначення. Питаннями, які пов'язані із організацією використання земель малого міста, займається І. Грещук. Проблеми існування міст у пострадянський період, співвідношення містобудівної документації та реальних процесів, які відбуваються на території міста, у багатьох працях аналізує В. Нудельман.

Метою цього дослідження є виявлення проблем функціонування малих міст та окреслення шляхів їх подолання архітектурно-планувальними засобами.

¹ Згідно з ДБН 360-92**, таблиця 1.1 до групи малих міст входять селища міського типу

Виклад основного матеріалу

Важливою проблемою для малих міст є низька якість міського середовища, яка зумовлена недостатнім нинішнім розвитком економічної та соціальної сфери, та рівнем благоустрою, успадкованим від радянської доби. Аналіз проблем містобудівного розвитку малих міст проведено на основі м. Тячів та смт Буштино, як міста та селища, що репрезентують проблеми малих міст у постпромисловий період.

Тячів – районний центр Закарпатської області. Розташований у Мармароській котловині, на правому березі Тиси, на південний схід від Ужгорода. Станом на 2012 рік населення нараховувало 9162 осіб [5]. І хоча кількість населення є сталою ще від сер. ХХ ст., потреба у локалізації нових функцій та внесення змін у структуру міста потребують освоєння нових площ. Зокрема, для потреб функціонування міста Тячів у 2012 р. згідно з Постановою Верховної Ради України, було змінено межі міста та збільшено територію міста на 1380,11 гектари. Сьогодні затверджено територію міста Тячів загальною площею 1993,34 гектара. У роки існування СРСР у Тячеві діяло декілька промислових підприємств: консервний завод, молокозавод, металозавод, фабрика художніх виробів, автопідприємство, промкомбінат, оборонний завод “Зеніт” радіотехнічного профілю [6]. Зараз із відсутністю державних замовлень перелічені підприємства не працюють або перепрофільовані зі значним скороченням обороту виробництва. Відповідно, більшість працездатного населення виїжджають на заробітки за кордон.

Буштино – селище міського типу в Тячівському районі. Населення Буштина становить 8643 ос. [5]. Як і в Тячеві, колись потужні державні підприємства – Буштинський ліскокомбінат, “Електроавтоматика”, СОК “Тиса” сьогодні не діють.

З природних особливостей слід відмітити унікальні болотно-лісові комплекси урочищ “Дубрава”, “Мочар”, “Мочарка” та “Дубки” (останні два є об’єктами природно-заповідного фонду), що є на території селища. Це останній на рівнинній частині Закарпаття залишок реліктових гляціальних екосистем зі своєрідною флорою та фауною. Особливо цінними є фрагменти сфагнових боліт (торфовищ) та мочарів з унікальним рослинним і тваринним світом, деякі види яких віднесені до Червоної книги України (нарцис вузьколистий, шафран банатський, кумка жовточерева тощо). В Буштино є парк ХVІІІ ст., у якому росте близько 130 видів дерев і рослин (зокрема магнолія, явір турецький, тис, бархат амурський, горіх чорний).

Проблеми функціонування Тячева і Буштина можна структурувати за функціонально-планувальними та архітектурно-просторовими чинниками.

Більшість малих поселень, Тячів та Буштино зокрема, були сформовані попри транспортний зв’язок поміж більшими урбаністичними одиницями. Наприклад, дорога обласного значення Чоп – Івано-Франківськ, Чоп – Чернівці одночасно є дорогою загальноміського значення у Тячеві та Буштині.

Відповідно, місто формується як транзитний простір, а громадський центр набув лінійної структури з орієнтацією усіх громадських функцій – адміністративного управління, торгівлі, відпочинку – до центральної дороги. Звідси проблеми хаотичного паркування, безпеки руху пішоходів, естетики стихійної торгівлі. Основними проблемами функціонування малих міст, особливо лінійної структури є: нерівномірність використання простору, а саме його надмірна інтенсивність використання в межах центральної дороги і незалучення решти території міста та накладення несумісних функцій у межах однієї окресленої території (наприклад, стихійна вулична торгівля продуктами та іншим крамом не відповідає критеріям формування репрезентативного простору центру міста).

Проблемою розвитку малих міст також є недоліки в їхній архітектурно-планувальній структурі. Для міста необхідним є громадський простір, де люди можуть спілкуватися, відпочивати, будучи відмежованими від транспортного руху. Таким простором може бути центральна площа. Сьогодні малі міста в більшості не мають сформованої центральної частини міста, яка б однозначно сприймалася як центр. Невизначним є архітектурно-планувальний образ центру та відсутні просторові орієнтири, що вказуватимуть на важливість місця та візуально окреслюватимуть межі громадського простору.

Проблемою сучасного стану є і втрата характеру історичного міста, його планувально-просторової структури. У складних економічних умовах історична забудова не бачиться мешканцями малого міста, як цінний елемент ідентичності, а лише як така, що є в незадовільному технічному стані і не відповідає місцевому поняттю престижності. Наприклад, вул. Кошута у Тячеві, що була сформована рядовою малоповерховою забудовою на вузьких парцелях (рис. 1), замінюється немасштабними новобудовами, які не лише не є якісними як архітектурний об'єкт, але і змінюють масштаб і характер середовища (рис. 2).

Рис. 1. Рядова забудова по вул. Кошута (Тячів, поч. ХХ ст.)

Рис. 2. Нова та історична забудова, вул. Кошута

Вирішення окреслених проблем має ґрунтуватися на ресурсах міста і відповідати його специфіці, як в історичному формуванні, так і в наміченій стратегії розвитку.

Поняття ресурсів міста можна трактувати обширно, починаючи від привабливості території і до наявних корисних копалин. Для Тячева та Буштина основою розвитку туризму, пріоритетними можуть стати природні рекреаційні ресурси (річка, панорами природних ландшафтів, клімат), наявні об'єкти та місця історичної пам'яті. Закарпатська область становить низку геоecологічних інтересів для транскордонної природоохоронної співпраці. Область належить до найчистіших в екологічному плані серед регіонів України. Район багатий на мінеральні та геотермальні води. Природні високогірні озера займають 10 га, серед яких найбільшим є озеро "Герешаска", та Солотвинське і Теремлянське солоні озера, що є об'єктами збереження і рекреації [2].

Наявність унікальних, подекуди єдиних в Європі, природних ландшафтів з високою часткою заповідних територій як Карпатський біосферний заповідник, ландшафтний – "Брадутьський", ботанічні – "Кедринський", "Странзул і Задня", парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва є основою рекреаційної, оздоровчої та історико-культурної відмінностей краю.

Якщо колись місто обов'язково трактувалося як економічний підкомплекс і звідси вибудовувалася структура міста, то зараз домінують інші форми містоутворення, наприклад, інтелектуальні процеси, розвиток культури, науки, мистецтв, туризму. Відповідно, перелічені вище природно-ландшафтні особливості околиць Тячева та Буштина повинні враховуватися у стратегії розвитку поселень і у пропозиціях містобудівного розвитку.

Завданням проектанта є: забезпечити спадкоємний розвиток міста; вдосконалити архітектурно-планувальну організацію системи міста; вирішити проблеми транспортного обслуговування і пішохідного руху; формувати громадські простори; зберегти не лише об'єкти природоохоронного фонду (заповідники, національні парки, пам'ятки ландшафтної архітектури), а й об'єкти природи місцевого значення (ландшафтні домінуючі – ріка, водоймище, ліс, панорами, ландшафтні акценти); розробити стратегію екологічно орієнтованого розвитку урбаністичної одиниці; організувати рекреаційно-відпочинкові території і відкриті простори, як елементи ландшафтно-просторової системи міста.

Малі міста, що розташовані в зоні впливу великих міст і особливо столиці, вирізняються динамікою змін та розвитку. Географічне розташування Тячева та Буштина не забезпечує такого стимулу – найближче велике місто Ужгород розташоване за 130 км, Чернівці – 180 км, Івано-Франківськ – 165 км. Натомість домінантним у розвитку малих міст можуть стати чинники їх історичного формування та географічно-територіальні особливості локалізації. Наприклад, при розробці проектної документації м. Берегове, де компактно проживають жителі угорської національності, у генеральному плані визначено заходи щодо збереження культурної самобутності історичної забудови [1]. Сьогодні Тячів та Буштина – прикордонні міста; до найближчого митного переходу з Тячева – 13 км, відповідно з Буштина – 17 км. Згодом така локалізація може стати основою їх розвитку, а містоформувальними галузями стануть логістика, торгівля та туризм.

Малі міста є важливими у формуванні системи розселення як первинна ланка організації локальної спільноти, уособлюючи осередок культури і дозвілля для мешканців прилеглих сіл. Завдання архітектора у Тячеві – сформувати образ центральної частини міста, сформувати громадський простір, як відображення особливостей краю, його культурний потенціал. Підтримка ідентифікації мешканців з містом є запорукою успішності міста. Відповідно, перспективним є проведення у місті фестивалів, виставок, ярмарків, спортивних змагань задля стимулювання вищої соціальної активності мешканців міста і прилеглих сіл. Завданням архітектора при цьому – сформувати простір – площі, пішохідного бульвару – під задані функції.

Як уже зазначено, громадський центр Тячева і Буштина сформувався як лінійний уздовж центральної дороги і акцентація основних функцій відбувається в його межах. Задля впорядкування просторової структури поселень доцільно розвивати перпендикулярні функціональні зв'язки поміж об'єктами (місцями) притягання мас – “центр-спорткомплекс”, “центр-ріка”, “центр-парк”, “центр-заміська рекреація”, “центр-вокзал”.

В основі обґрунтування містобудівної діяльності повинна бути оцінка містобудівної системи за критерієм ефективності її функціонування відповідно до характеру та інтенсивності містобудівного освоєння природного ландшафту, його ємкості і функціональних можливостей. На підставі цього, доцільно найцінніші території вздовж берега р. Тиси, вивільнити від виробничо-складських функцій, а берегові території розглядати як перспективні для розвитку рекреації.

Ревалоризація міста засобами ландшафтної архітектури передбачає створення “вузлів” ландшафтної ідентифікації міста, зокрема створення ландшафтних домінант у місцях мінімальної виразності і різноманітності ландшафту міста. Ідея полягає в послідовному сприйнятті міста за почергового розкриття фрагментів міського ландшафту, в кожному з яких формується набір природних компонентів, що відповідають функції, що домінує на цій території.

Європейська практика свідчить, що для вирішення проблем міського розвитку та розробки стратегії необхідно залучати спеціалістів багатьох галузей – архітекторів, соціологів, економістів, а також молодих спеціалістів, що можуть запропонувати нове бачення вирішення задач планування міста. Така співпраця міської адміністрації з молодими спеціалістами в галузі архітектури є можливою у формі переддипломної практики або воркшопу студентів архітектурних вузів. Досвід проведення воркшопів на кафедрі містобудування Нац. ун-ту “Львівська політехніка” дає студентам змогу практикуватися у реальному проектуванні та закріпити теоретичні знання і навички уже під час навчання. За два останні роки студенти та викладачі кафедри в рамках занять з “Архітектурного проектування” провели виїзні практичні заняття у містах Хуст [4], Ужгород Закарпатської області та Новояворівськ, Пустомити, та смт Зимна Вода, села Миклашів, Домажир Львівської області. Одним із таких виїзних практичних занять з дослідження об'єкта проектування – малого міста – був воркшоп у жовтні 2013 року для студентів 5 курсу спеціалізації “Ландшафтна архітектура” у м. Тячів та смт Буштині Закарпатської області (рис. 4).

Міський голова м. Тячева, селищний голова смт Буштина та головний архітектор Тячівського району мали зустріч зі студентами, на якій розповіли про проблеми функціонування цих населених пунктів та бачення стратегії їхнього розвитку. Було сформульовано завдання на проектування.

У перший день воркшопу студенти обстежили дендропарк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення та центральну частину смт Буштина. У місті Тячів студенти оглянули на місцевості загальноміський центр (рис. 3) та парк, багатофункціональний квартал міста, де конфлікують поміж собою різні функції, що локалізовані на цій території, та територію на в'їзді у місто, яка сьогодні не сформована як репрезентативна.

Рис. 3. Вулиця Незалежності – репрезентативний громадський простір міста Тячів

Рис. 4. Головний архітектор Тячівського району Маркова О. П. з викладачами та студентами кафедри містобудування Нац. ун-ту “Львівська політехніка” на воркшопі у смт Буштино

У роботі по Тячеву виділено такі завдання: проектування загальноміського парку, поліфункціональної території у структурі житлової групи, що з часом стане транзитним зв'язком поміж центром міста та спортивним комплексом, що будується. До опрацювання взято також територію на в'їзді у місто, де завданням є сформувати репрезентативність в'їзду та одночасно вирішити численні функціонально-планувальні проблеми, а саме необхідне погашення швидкості транспорту, що в'їжджає, та забезпечення місць паркування біля стадіону, скверу, кафе і низки підприємств, території яких межують з дорогою загальноміського значення (рис. 5).

Результатом роботи студентів є визначення проблем і конфліктів на території проектування та розробка концепції планувальної структури об'єктів проектування. На підставі аналізу проблем функціонування міста, його ресурсів, ідентичності та стратегії розвитку, окреслено шляхи містобудівної реорганізації. Зокрема, в концепції ревалоризації дендрологічного парку – пам'ятки XVIII ст. у смт Буштино запропоновано розглядати цей об'єкт не локально, а як ключовий елемент еколого-натуралістичного комплексу, до складу якого, окрім парку, увійдуть територія колишнього дитячого табору відпочинку як навчально-пізнавального центру. Відновлення парку сприятиме розширенню міської зони відпочинку, що матиме водночас і пізнавальний характер для громади; а запропонований комплексний підхід у проектуванні цього ландшафтної об'єкта дасть змогу забезпечити сучасний інноваційний рівень викладання природничих дисциплін у місцевій школі та сприятиме підвищенню інтересу до природи краю загалом.

Для розв'язання проблем в організації в'їзду у місто Тячів студенти запроєктували транспортну розв'язку та вирішили просторову організацію вздовж комунікацій завдовжки 0,9 км. (рис. 6). Для структурування вулиць за видами руху, створення візуальних розділових бар'єрів, акцентування вхідних зон у громадські будівлі та споруди, облаштування місць паркування, композиційне заповнення острівних просторів на перехрестях та на в'їзді у місто, масштабування середовища запропоновано застосовувати ландшафтні форми та рослинність.

Рис. 5. Фрагмент генплану м. Тячів (територія на в'їзді у місто)

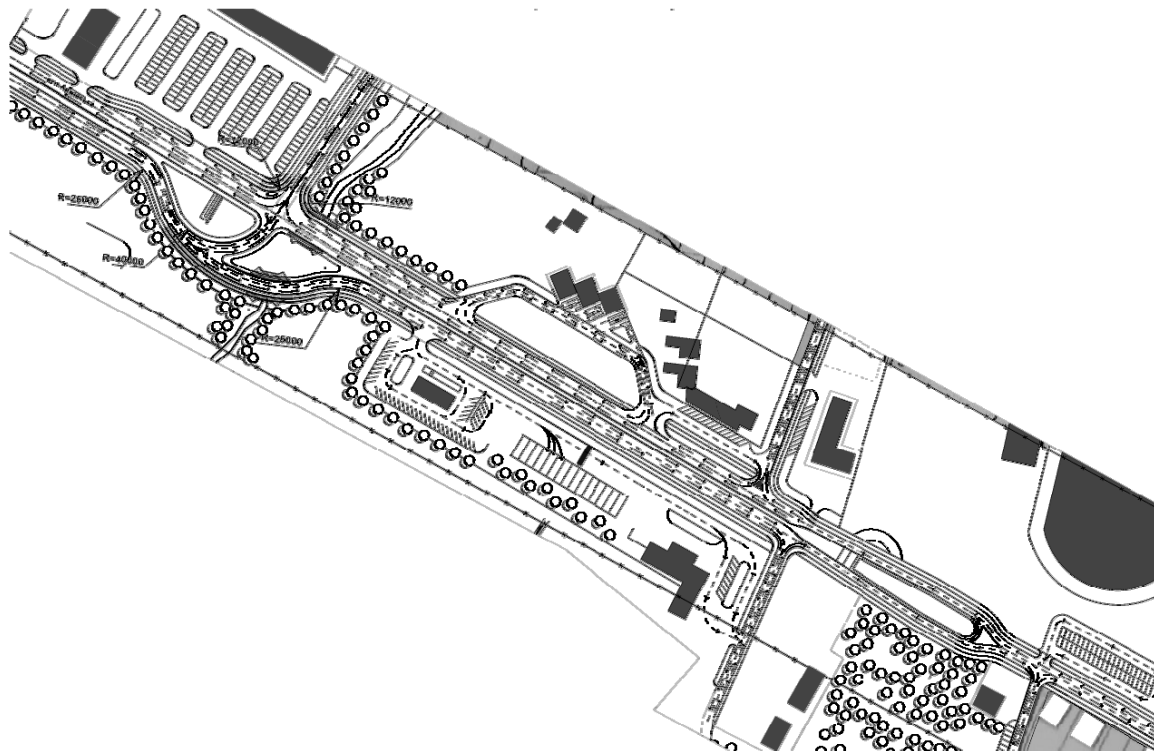

Рис. 6. Детальний план території на в'їзді у місто. Проект вик. ст.гр. МБДм-13 Н. Дудик, М. Гуцін

Висновки

В останнє десятиліття у малих містах помітною є сегрегація за інтенсивністю використання міського простору. При цьому центр міста, що мав би виконувати функції репрезентативності та простору, який відповідає за ідентичність міста, характеризується строкатістю навантаження усіх видів діяльності, виступаючи територією дифузії адміністративних та торгових функцій. Розроблення регламентів використання території дасть змогу уникнути спрощеного трактування міста та захистить від тимчасового, стратегічно недоцільного використання найцінніших ділянок.

1. Білоконь Ю. Містобудівні проблеми сталого розвитку малих міст України / Ю. Білоконь // Досвід та перспективи розвитку міст України. – 2008. – № 15. 2. Звіт про виконання природоохоронного заходу “Розробки проекту екомережі Закарпатської області (продовження робіт)”. Тячівський район/ Ужгород – 2010. – С. 5. 3. Петришин Г. П. Мале місто у структурі організації розвитку сучасного міста / Г. П. Петришин // Вісник Нац ун-ту “Львівська політехніка”. “Архітектура”, 2008. – С. 186–193. 4. Петришин Г. П., Посацький, Ю. І. Криворучко, С. П. Тупінь // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. “Архітектура”, 2013. – С. 213–219. 5. Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 6. Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська обл / гол. ред. тому В. І. Белоусов. – К.: Гол. редакція УРЕ АН УРСР, 1969.

THE PROBLEMS OF SMALL TOWNS' URBAN DEVELOPMENT (ON THE EXAMPLE OF THE TOWN TYACHIV AND URBAN VILLAGE BUSHTYNO, TRANSCARPATHIAN REGION)

© *Sosnova N., Tupis S., 2015*

With the changing of the economy, the decline of large-scale industrial production, changes in the structure of the activities the small towns became stagnant. Their monofunction and remoteness from the central city were the main reasons for the inability of most of them to adapt to changes in economic conditions.

The purpose of this study is to identify the problems of the small towns and outline ways of overcoming by architectural planning tools. The objects of analysis are Tyachiv – a district centre of Transcarpathian region with a population of 9162 residents and Bushtyno – urban village in Tyachiv areal, with a population of 8643 residents.

Recent decades there is a noticeable segregation by intensity of urban space using in small towns. At the same time, the town centre that should serve as the representation and place that is responsible for the identity of the town is a territory of numerous activities diffusion.

The flaws in architectural and planning structure of small towns are the problem of their development s also. The town requires a public space where people can socialize, relax, and walk. This space can be a central square or marketplace. Today the small towns in the majority have not a formed central part, which would be clearly seen as the centre. The architectural planning image of town centre is featureless and there is no spatial orientation, suggesting the importance of place and visualizing boundaries of public space.

There is also a problem the loss of the historic character of the town and it's planning and spatial structure. In difficult economic conditions, historical buildings of the small town are not seen by its residents as a valuable element of identity, but rather as one that is in poor condition and does not meet local standards of prestige.

If ever a city was treated as an economic sub complex and structure of the city lined up here, now other forms of town creation dominate, such as the development of culture, arts and tourism. Accordingly, carrying out of the festivals, exhibitions, fairs, sports competitions, to promote higher social activity of town and surrounding villages' residents is perspective. The formation of the specified functions of urban public space - square, Pedestrian Boulevard - is the task of the architect.

The natural features of the landscape of the city, which should be considered in its urban strategy is an important factor. The evaluation of the intensity of urban development to the nature and features of the natural landscape must be the basement in rationale urban planning decisions making. Therefore, it is advisable to release valuable areas of natural landscape from inappropriate functions as industrial or municipal warehouse and consider coastal areas as promising for the development of recreation.

Also, valorisation of the town by the tools of landscape architecture involves the creation of "nodes" of the city landscape identification and formation of landscape dominants in areas of minimal town severity.

Territory use regulations development will avoid the simplified interpretation of the city and protect against temporary, strategically inappropriate use of the most valuable areas.

Key words: the structure of the city, public space, landscape